

DET NORDAMERIKANSKA INBÖRDESKRIGET — TILL HUNDRAÅRSMINNET

Av fil. dr ALF ÅBERG

AMERIKAS FÖRENTA STATER har varit med om flera stora krig under de senaste hundra åren, men det krig som lever starkast i dikten, sången och traditionen är ändå det första — det inbördeskrig, som under åren 1861–1865 rasade mellan nord- och sydstaterna. Det var ett egendomligt krig. Barn av samma nation, av samma tro och med samma hedersbegrepp slogs mot varandra. Officerare som hade gått genom samma krigsskola i West Point möttes som fiender på slagfältet. Båda parter ansåg att de hade rätten på sin sida, och så gör deras arvtagare ännu i dag. Inget krig har frambragt så många böcker, och år efter år fortsätter författare och forskare att diskutera, försvara och kritisera varje händelse under detta dramatiska krig. Just i dessa dagar inför hundraårsjubileet är nationens intresse för detta broderkrig mera brinnande än någonsin.

Vad var det då som förmådde tappra och hederliga män att gå ut i krig mot landsmän och utan hat förgöra varandra under fyra långa, blodiga år? Under 1800-talets förra

hälft upplevde Förenta staterna en industriell revolution, som söndrade nationen. Sydstaterna blev världens största producent av råbomull, som med stor avans levererades till spinnerierna i Storbritannien. Eftersom sydstaterna inte hade någon mera omfattande industri och önskade importera sina manufakturvaror så billigt som möjligt, var de anhängare av frihandelssystemet. I nordstaterna fick industrialismen ett helt annat förlopp. För att skydda de inhemska fabriker, som raskt växte upp, krävde nordstaternas företagare skydd mot de billiga engelska varorna. Sydstaterna motsatte sig bestämt kravet på höga tullar, men eftersom nordstaterna var starkast, var det deras program som segrade. Sydstaterna sackade ohjälpligt efter i den ekonomiska utvecklingen och började vantrivas i unionen med den starke brodern i norr.

En annan motsättning skapade arbetarfrågan. Bomullsplantagerna drevs sedan gammalt av underkuvade och praktiskt taget oavlönade neger-slavar. Plantagerna hade ett

ständigt behov av arbetskraft, och eftersom det vid denna tid var förbjudet att importera negrer från Afrika, steg de inhemska negerslaverna i pris. De många europeiska arbetare, som invandrade till Amerika under denna tid, trivdes inte i negerslaveriets områden utan slog sig huvudsakligen ner i nordstaterna. Medan nordstaterna mer och mer blev ett sjudande konglomerat av Europa, bevarade sydstaterna sin gamla anglosaxiska karaktär.

Filmen och litteraturen brukar gärna begagna slitna klichéer, när de skildrar livet i det gamla Södern. Sysslösa kavaljerer duellerar mot varandra eller uppvaktar vackra flickor mot en bakgrund av rosenrädgårdar och vita palats. Livet i Södern var för det mesta något helt annat. Bara en ringa del av befolkningen hade råd att hålla sig med slavar och vackra hus. De flesta slavägarfamiljerna hade bara en eller två slavar, och dessa husslavar hade ofta ett drägligare arbete än de vita arbetarna i nordstaterna. Viktigare ändå var att endast en ringa minoritet av sydstaternas hela befolkning över huvud taget höll sig med slavar. Den stora mängden av vita sydstatsbor bestod av fattiga småbrukare, som levde under hårdare och torftigare villkor än sina kolleger i norr.

Det fanns ännu inte något ras-hat mellan vita och svarta i Södern. Det uppstod först sedan negrerna blivit fria och börjat kon-

kurrera med de vita. Lynchningar var lika vanliga före som efter inbördeskriget, men de gällde nästan alltid vita. Negern med sitt saluvärde av tusen dollar eller mer på slavmarknaden kunde gå säker från kulor och rep — han var mera värd än sin vite broder.

Den gamla aristokratien i Virginia, Sydcarolina och Georgia var mycket liten men spelade politiskt och kulturellt sett en ledande roll. Hos dessa familjer fanns det en gammaldags stolt och militaristisk livsföring, som alla sydstatsbor skattade högt. Under kriget skulle huvudmännen för dessa släkter — Lee, Stewart, Beauregard och andra — bli de samlande namnen, kring vilka de fattiga småbrukarna skulle sluta upp lika tveklöst som klanernas män en gång samlade sig kring sin hövding i de skotska högländerna. Det hör till saken, att flera av sydstaternas främsta män, bland dem generalen Robert Lee, var motståndare till slavsystemet.

Gentlemannen var sydstatsbons ideal, och högre än pengar satte han vissa goda egenskaper, mod och självbehärskning. Att utan sinnesrörelse sätta allt han ägde på ett kort och förlora — det var att visa gentlemannasinne. Men sydstatsbon — denne romantiker och livsdyrkare — hade svårt att leva efter gentlemannens ideal. Han var en ytterligheternas man, som ofta gick till våldsamma överdrifter. Hans lidelse var lika stark som hans puritanska religion var

hård och ofördragsam, och Linje Lusta slutade för det mesta på syndapallen i bönhuset. Han var likadan i krig — en odisciplinerad individualist, som alltid hade svårt med rättningen i ledet, men samtidigt en dödsföraktande, passionerad krigare.

Kriget gällde ytterst sett om den amerikanska unionen skulle vara starkare än de enskilda staterna. Medan motsättningarna djupnade mellan de båda gamla makterna, började områdena i Västern att fyllas ut av invandrare. Nordstaterna och sydstaterna kämpade om inflytandet i det nya landet. Det var nu i den växande maktkampen som slavfrågan blev en politisk fråga av första ordningen. Tongivande kretsar i nordstaterna krävde ett omedelbart och fullständigt utrotande av slaveriet. För sydstatsmännen stod det klart att de i längden inte kunde stå kvar i unionen, om de ville bevara möjligheterna att bestämma över sig själva och sina slavar.

År 1860 valdes Abraham Lincoln till Amerikas president. Hans republikanska parti hade på sitt program en stark unionsmakt med höjda tullar, fri jord för bönderna i Västern och en transkontinental järnväg. En stark grupp inom partiet, till vilken dock inte Lincoln hörde, var fientlig mot sydstaterna och krävde att unionen skulle ingripa mot slavsystemet. Så snart Lincoln blivit vald, utträdde elva av sydstaterna högtidligen ur Ame-

rikas förenta stater och skapade Amerikas konfedererade stater mellan Virginia och Texas. Till sin president valde de Jefferson Davis.

Den 12 april 1861 öppnade sydstatsarmén eld mot det lilla fästet Fort Sumter utanför Charleston i Syd-Carolina, som då ännu hölls av unionstrupper. Kanonskotten, som dånade ut över havet, betydde att inbördeskriget tagit sin början. Det blev det första moderna kriget i historien. Hela befolkningen var engagerad, och masshärar tågade upp mot varandra. Nordstatsarméerna var störst — de räknade mellan 1 och 1 1/2 miljon man — mot 700 000 man i sydstatsarméerna. Nordstatstrupperna var också bättre beväpnade, men det dröjde innan deras utbildade soldater lärde sig att använda vapnen från fabrikerna i norr. Sydstatssoldaterna hade primitivare utrustning men hade i gengäld de bästa generalerna. Deras överbefälhavare var Robert Lee, en av krigshistoriens stora snillen, en human patriark och en orubblig gentleman, ett ideal för varje soldat att efterlikna och följa.

Huvudskådeplatsen för kriget var staten Virginia och särskilt då det sexton mil breda området mellan Washington, unionens huvudstad, och Richmond, huvudstaden för de konfedererade. Kriget fördes också västerut i Tennessee och kring Mississippifloden, och slutligen sökte nordstaternas växande flottstyrkor blockera sydstatskus-

ten för att skära av bomullsexporten och importen av krigsmateriel från Europa.

Det är en omdiskuterad fråga, om nordstaterna ägde rätt att förvägra sydstaterna deras utträde ur unionen. Åtminstone Virginia hade vid sitt inträde i unionen förbehållit sig rätten att dra sig tillbaka, och samma rätt hävdade också de andra staterna. Det enda avgörande var dock att Lincoln vägrade att erkänna utträdet som juridiskt giltigt.

Krigsutbrottet väckte en jublande entusiasm hos den lätttrorda sydstatsbefolkningen. I norr var stämningen en annan: det var en våg av indignation och förbittrad beslutsamhet, som svepte fram över kontinenten. Flaggan var skändad och unionen själv hotad i sin livsnerv! När man läser ögonvittnenas berättelser får man dagarna efter Pearl Harbor i tankarna. Kanonskotten vid Fort Sumter gav signalen till en nationell samling av samma styrka som det japanska överfallet på den amerikanska Stilla Havs-flottan år 1941.

Nordstaternas armé stampades fram med en fart och en precision, som bara kunde förekomma i Amerika. Myndigheterna ställdes åt sidan. I detta det friaste av alla länder var det naturligt att medborgarna själva skulle ta hand om mobiliseringen. Privata entreprenörer åtog sig att ställa upp förbanden. En man kallade sig kapten

och började sätta upp ett kompani. En annan utropade sig till överste och uppmanade folk att ansluta sig till hans regemente. Våldiga summor samlades in vid folkmöten, och det fanns mycket pengar att tjäna för den som kunde hålla sina soldater samlade. Men det rådde fri konkurrens mellan entreprenörerna, och det inträffade att en man som åtagit sig att organisera ett helt regemente fick nöja sig med att bli löjtnant över ett halvt kompani i en lyckligare lotstad grannes förband. Vanligtvis utdelade chefen själv mot kontant ersättning officersgraderna åt huggade spekulanter. Så snart styrkan var fullständig, skyndade han sig att överlämna förbandet till kongressen, som gav det namn och utrustning. Inom två månader hade nordstaterna på privat väg satt upp närmare $\frac{1}{4}$ miljon man.

Lincoln hade gett appellen till frivilligrörelsen, och det blev också han som under krigsåren gick i spetsen, när det gällde att egga folket till nya offer för frihetens och unionens sak. Han hade det ofta besvärligt att hålla uppe krigsmoralen bland civilbefolkningen och dämpa alla panikrykten, men hans svåraste bekymmer var ändå generalerna vid fronten. Inbördeskriget var en kraftmätning mellan gamla kurskamrater, som kände varandras egenheter i grunden.

Nordstatsarméns förste överbefälhavare var George McClellan, en ambitiös man, som utgått från

krigsskolan med lysande betyg och som före fälttågets början kallades »vår unge Napoleon». Lincoln kunde aldrig förstå — och ännu i dag diskuterar man med lidelse — varför generalen sölade så länge med att företa sig något. Några krigshistoriker anser att McClellan förläst sig på europeisk krigföring. Särskilt flitigt studerade han Krimkriget, och under dessa studier blev han uppskrämd av de väldiga förluster som orsakades av brister i underhållstjänsten. En mera plausibel förklaring lämnar Bruce Catton i sitt arbete »This hallowed Ground» (1957). Det var inte gjort i en handvändning att skapa en krigsduglig armé av de hundratals hemmagjorda regementen, som samlats vid gränsflo- den Potomac. Det gällde inte bara att utbilda trupperna utan också att rensa ut olämpliga officerare. McClellan hade också bekymmer med politiker, som följt med förbanden och nu tjänstgjorde som amatörstrateger.

McClellan ville inte sätta i gång anfallet, förrän armén var fullständigt utrustad och förbindelserna bakåt var tryggade. Till hans olycka besvärades aldrig hans motståndare på sydstatssidan av sådana problem. Sydstatssoldaterna hade aldrig mycket att stoppa i ränseln. De slogs ofta i egna kläder med egna eller lånade hästar och vapen och försörjde sig där de drog fram. Medan McClellans arméer bestod av all världens natio-

naliteter — med tyskar och irländare i majoritet — var sydstatsarméerna i stort sett enhetliga med den militära traditionen i arv från engelska och skotska förfäder. I själva verket skulle det dröja två år innan nordstatstrupperna fick ett lika stort stridsvärde som motståndarna i söder.

Till allt detta kom själva krigföringen. Sydstaterna höll sig på defensiven. Lincolns generaler var tvungna att anfälla och erövra hela Södern, om de skulle driva in de avfallna staterna i unionen igen. Sydstaterna hade de strategiska fördelarna på sin sida — de kunde slåss på de inre linjerna och i egen terräng.

Under det första krigsåret nöjde sig McClellan med att skicka fram ett par armékåror mot Richmond. De hade oturen att möta Stonewall Jackson, en sydstatsgeneral, som gått ut som nummer sjutton i samma kurs där McClellan blev nummer ett. På West Point hade Jackson varit en excentrisk enstöring med rustika maner och föremål för kamraternas drift. Han var professor till yrket men född till soldat, och under fredsåren hade han studerat Napoleons fälttåg med samma frenesi som sin bibel. De båda truppstyrkorna återvände snart illa tilltygade efter mötet med Jackson.

Äntligen på nyåret 1862 beslöt sig McClellan för att bryta upp med hela sin armé. Han nådde så långt att han kunde skymta Rich-

mond, men efter sju dagars oavbrutna strider förlorade han den åter ur sikte. Ännu i dag tvistar man om huvudorsaken till hans nederlag var att söka i hans egen oduglighet, politikernas inblandning eller Lees fältherrekonst. Ett var visst: armén måste i panik återvända över Potomac.

Nya generaler trädde in på scenen men bara för en kort stund. Den skrånande, långskäggige John Pope blev McClellans närmaste efterträdare. Han mötte Stonewall Jackson vid Manassas, och sedan talade ingen mera om honom. Därefter följde Ambrose Burnside, som envis och tjurskallig mötte sitt öde vid Fredricksburg, och John Hooker, Fighting Joe kallad, som förde den hårt prövade armén till Chancellorsville och det blodigaste nederlag den dittills upplevt. Den femte i ordningen var George Meade, som vid Gettysburg vann ett av krigets allra största slag mot den invaderande sydstatsarmén men inte förmådde utnyttja segern.

För varje månad som gick blev nordstaternas ekonomiska övervikt alltmera markant. Svensken John Ericssons pansarfartyg »Monitor» besegrade sydstaternas pansarklädda »Merrimac» och återställde blockaden till havs. Det rådde brist på kläder och livsmedel i det agrara Södern, och stora folkgrupper levde på svältgränsen. Det var de stridbara, puritanska sydstatskvinnorna som höll uppe stridsmoralen

på hemmafronten. De såg till att inga desertörer höll sig undan — och den sammansmältande sydstatsarmén behövde också alla armar som fanns tillgängliga inom landet.

Medan general Lee med överlägsen skicklighet försvarade huvudstaden Richmond, hade unionens trupper stora framgångar i väster. Här hade Lincoln äntligen efter svåra besvikelser funnit en general, Ulysses S. Grant, som skulle hjälpa honom att avsluta kriget. Grant hade varit djupt alkoholiserad, men kriget blev hans räddning. Han blev snabbt känd som den kallblodigaste bland befälhavare och lyckades genomföra en stor strategisk idé. Mississippi klöv sydstaternas område i två delar. Grants plan var att hålla sydstatsarmén bunden i Virginia, samtidigt som han med sina trupper följde »Vattnens fader» till havet, splittrade sydstaternas trupper och tog Lee i ryggen. Hans mål var det totala kriget — det gällde inte bara att förstöra fiendens styrkor utan också hans militära kraftkällor. Det var helt enligt hans plan som generalen Sherman företog sitt berömda härjningståg mot Atlanta och havet våren 1864.

Grant förlorade mycket folk under sina operationer, men segern var bara en fråga om tid, eftersom han hade stora människoreserver att ösa ur. Efter ett års förödande angrepp mot de östra sydstaterna lyckades han äntligen på våren

1865 bryta genom deras linjer. Richmond föll, och den 9 april 1865 kapitulerade Lee vid Appomatox med resterna av två armékårer, knappa 28 000 dödströtta män. Kriget var slut. Allt var förbi.

Skilda öden väntade krigets hjältar. De flesta av sydstaternas generaler — bland dem Stonewall Jackson — hade stupat. Lee begav sig till Lexington, där han tillbragte de fem sista åren av sitt liv som rektor för en skola. Grant skulle två gånger efter varandra väljas till Amerikas president, men sin bästa tid hade han bakom sig, och hans liv efter Appomatox var bara en tragisk epilög på en stor krigarbana. President Lincoln blev skjuten fem dagar efter kapitulationen, och också hans liv slutade med kriget.

Vad som följde efteråt var för många sydstatsmän värre än kriget — tio år av militär ockupation, ohygglig nöd, korruption och övergrepp. Plantageägarna fråntogs sin egendom utan kompensation och blev ruinerade — det var en egenomsförlust lika total som den

som drabbade den ryska överklassen i bolsjevikrevolutionen. Mer än en halv miljon man hade stupat på båda sidor. Kriget gav Södern ett eget ansikte — en provinsiell patriotism och ett aristokratiskt ideal helt fotat i det förgångna och förstörda. Negrerna blev fria — så fria de kunde bli i ett samhälle, där rashatet växte i kapp med hatet mot unionstrupperna och främlingsväldet. En helt ny epok tog vid. Lincoln var död och med honom för en lång tid framåt de ideal som fört nordstaternas sak till seger.

Kriget gav Amerika ett eget epos och egna hjältar. Den amerikanska patriotismen fann en outtömlig källa i denna strid mellan starka karaktärer. De sjungande, knotande och kämpande soldaterna på båda sidor fronten skulle med sina slitna fanor och trasiga uniformer skapa en legend, som blev hela nationens egendom, och fortsätta att inspirera diktare och forskare i detta Amerikas första moderna krig.